

Η ΥΠΕΡΑΞΙΑ

Η εργατική δύναμη είναι και αυτή ένα εμπόρευμα, που ανήκει στον εργαζόμενο. Στο σύστημα του καπιταλισμού υπάρχει η (κατ' ευχήν) ελεύθερη αγορά εργασίας. Ο εργαζόμενος έρχεται σε συνδιαλλαγή με τον εργοδότη και «πουλάει» την εργατική του δύναμη στη τιμή (μισθό) που κυμαίνεται γύρω από την αξία της, όπως ορίστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Ο εργοδότης δικαιούται πλέον να χρησιμοποιήσει αυτή την εργατική δύναμη (μεταβλητό κεφάλαιο), σε συνδυασμό με το σταθερό του κεφάλαιο όπως αυτός νομίζει, με στόχο την παραγωγή όσο γίνεται μεγαλύτερης ποσότητας εμπορευμάτων (υλικών ή άυλων). Τα παραγόμενα εμπορεύματα είναι στη διάθεση του εργοδότη (ιδιοκτήτη) των μέσων παραγωγής (σταθερού κεφαλαίου) και φυσικά έχουν ενσωματωμένη τη ζωντανή εργασία (ολόκληρη) και τη νεκρή, που αποτελεί το σύνολο (Α' ύλες / ενέργεια) και / ή τμήμα της αξίας του σταθερού κεφαλαίου που μεταβιβάστηκε στο εμπόρευμα (απόσβεση) κατά τη διάρκεια της παραγωγής¹.

Αυτά ήταν ήδη γνωστά στην εποχή του Μαρξ, από τον Smith και ακόμα πιο μεθοδικά από τον Ricardo. Η σημαντική συμβολή του Μαρξ από την οποία πηγάζει όλη η διαφοροποίηση της μαρξιστικής θεωρίας, ήταν ο προσδιορισμός της έννοιας της υπεραξίας. **Η αξία (ζωντανή εργασία) που προσφέρει ο εργαζόμενος κατά τη διάρκεια της απασχόλησής του (και που ενσωματώνεται στα εμπορεύματα) είναι μεγαλύτερη από την αξία της αντίστοιχης εργατικής δύναμης (για την οποία αμείβεται) που προσφέρει στον εργοδότη του.**

Ο Μαρξ χαρακτηριστικά διαχώρισε το χρόνο απασχόλησης (π.χ. 8ωρη ημέρα) σε δυο μέρη: (α) τον αναγκαίο χρόνο εργασίας (necessary labor) και (β) τον πλεονασματικό χρόνο εργασίας (surplus labor). Με την συμπλήρωση του αναγκαίου χρόνου, ο εργαζόμενος έχει ήδη προσφέρει στον εργοδότη του την αξία της εργατικής του δύναμης (ήτοι την αμοιβή του). Από εκεί και πέρα οποιαδήποτε εργασία μεταφράζεται σε πλεονασματική αξία, η οποία φυσικά ενσωματώνεται στο εμπόρευμα και ιδιοποιείται από τον εργοδότη (ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής), φυσικά όταν το εμπόρευμα πουληθεί. Όπως θα δούμε στα επόμενα, ο εργοδότης δεν μπορεί πάντα να ανακτήσει (υλοποιήσει) όλη την ενσωματωμένη αξία λόγω του ανταγωνισμού. Μολαταύτα, κατά τον Μαρξ, η πηγή του κέρδους είναι αυτή η πλεονασματική εργασία (surplus labor), την οποία όρισε σαν **υπεραξία** (surplus value). Η θεώρηση αυτή έφερε την μαρξιστική οικονομική ανάλυση σε

¹ Συνήθως αν το σταθερό κεφάλαιο πρόκειται για πρώτες ύλες μεταβιβάζεται εξ ολοκλήρου στα αντίστοιχα παραγόμενα εμπορεύματα, ενώ αν πρόκειται για μηχανήματα κλπ εξοπλισμούς μεταβιβάζεται τμήμα αυτού, που πρόκειται για την φθορά του (απόσβεση).

πλήρη αντιδιαστολή με τη θεωρία της πολιτικής οικονομίας μέχρι τότε (ή της διαδόχου της, νεοκλασικής θεωρίας), όπου ουδεμία αναφορά γίνεται για μη αμειβόμενο πλεόνασμα (εκμετάλλευση). Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, υφίστανται δυο πόροι παραγωγής: Το κεφάλαιο και η εργασία. Όποιος συνεισφέρει τον έναν ή αμφότερους τους πόρους, καρπούται αμοιβή που είναι ανάλογη με τη συμβολή του (contribution) σε κεφάλαιο (επιχειρηματικό κέρδος) ή σε εργασία (μισθός).

Κατά τον Μαρξ, το στοιχείο της (μη αμειβόμενης) εργασίας τεκμηριώνει το στοιχείο της εκμετάλλευσης στο καπιταλιστικό σύστημα της παραγωγής. Όρισε μάλιστα σαν συντελεστή εκμετάλλευσης τον λόγο της πλεονασματικής εργασίας προς την αναγκαία εργασία.

Η ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ

Για την παραγωγή ενός εμπορεύματος ή όπως συνηθίζεται στη μαρξιστική ορολογία μιας αξίας χρήσης (use value) αναλώνεται σταθερό κεφάλαιο, μεταβλητό κεφάλαιο και πλεονασματική εργασία. Ο Μαρξ έδωσε τα σύμβολα C για το σταθερό κεφάλαιο (constant), V για το μεταβλητό (variable) και S για την πλεονασματική εργασία (surplus). Αν συμβολιστεί με W η συνολική αξία του παραχθέντος εμπορεύματος, είναι σαφές ότι:

$$W = C + V + S \quad (1)$$

Σύμφωνα με τον ως άνω συμβολισμό, ο συντελεστής εκμετάλλευσης r ισούται : $r = S/V$.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: Για την παραγωγή 10 αντικειμένων (αξιών χρήσης) η αναγκαία εργασία (αξία εργατικής δύναμης) είναι 5 ώρες και η πλεονασματική εργασία 3 ώρες. Το κεφάλαιο που αναλώθηκε έχει αξία 2 ώρες². Η συνολική αξία των παραχθέντων εμπορευμάτων είναι $W = C+V+S = 2+5+3 = 10$ ώρες. Ο συντελεστής εκμετάλλευσης είναι $3/8 = 0,375$ ή 37,5%. Η αξία του καθενός αντικειμένου είναι $10/10 = 1$ ώρα.

ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παραγωγικότητα εργασίας p ορίζεται σαν ο λόγος του πλήθους των αξιών χρήσης (χρήσιμων αντικειμένων) που παράγονται στην μονάδα του χρόνου εργασίας (ανθρωποώρα). Στο προηγούμενο παράδειγμα, η παραγωγικότητα εργασίας ισούται με $p = 10 / 8 = 1,25$ αξίες χρήσης (αντικείμενα) ανά μονάδα χρόνου εργασίας (ανθρωποώρα).

² Δεν πρέπει να ξεχνάμε, ότι η αξία ορίζεται σαν ο χρόνος της κοινωνικά απαιτούμενης εργασίας, που είναι ο χρόνος που απαιτείται από τον μέσο άνθρωπο, στο συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον, που έχει στη διάθεσή του το μέσο τρέχον επίπεδο τεχνολογίας.

Είναι φανερό, ότι ο στόχος του εργοδότη είναι να αυξάνει συνέχεια την παραγωγικότητα εργασίας, δηλαδή με μικρότερη απασχόληση (εργατικό κόστος) να παράγει περισσότερες αξίες χρήσης, στα ίδια πλαίσια έντασης εργασίας και ωραρίων. Τούτο φυσικά δεν επιτυγχάνεται χωρίς κόστος, αλλά με τις επενδύσεις σε σταθερό κεφάλαιο (εκμηχάνιση), γνωστές στη μαρξιστική ορολογία σαν συσσώρευση κεφαλαίου (accumulation of capital). Όπως θα δούμε, οι εύστοχες επενδύσεις αυξάνουν την παραγωγικότητα με ταχύτερο ρυθμό από το ρυθμό αύξησης του σταθερού κεφαλαίου (κόστος). Τούτο οδηγεί σε μείωση της αξίας του παραγόμενου εμπορεύματος και (τουλάχιστον για ένα διάστημα) σε αύξηση του κέρδους.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: Στο προηγούμενο παράδειγμα, ο εν λόγω παραγωγός έχει πετύχει να ενσωματώνει αξία στο προϊόν που παράγει, όση ακριβώς είναι η αξία που έχει διαμορφωθεί στην αγορά μέσω του μηχανισμού προσφοράς και ζήτησης (1 ώρα ανά αξία χρήσης). Με άλλα λόγια, κινείται στο «μέσο ρυθμό» της αγοράς. Το κέρδος του, σύμφωνα με τον τύπο (1) είναι $10-5-2 = 3$ ώρες. Ο επιχειρηματίας αποφασίζει να αυξήσει την κερδοφορία του με εκμηχάνιση. Αυξάνει το σταθερό κεφάλαιο, από 2 ώρες σε 3 ώρες. Διατηρεί το ίδιο μεταβλητό κεφάλαιο (5 ώρες). Πετυχαίνει όμως με την εκμηχάνιση, να παράγει στο ίδιο διάστημα 12 αντί 10 αξίες χρήσης (αντικείμενα). Η εξίσωση (1) της αξίας τώρα είναι $W = C+V+S = 3+5+3 = 11$ ώρες. Τώρα όμως, οι 11 ώρες συνολικής αξίας αντιστοιχούν σε 12 αντί 10 αξίες χρήσης. Ο ανταγωνισμός δεν έχει ακόμα αντιδράσει, και η αξία πώλησης στην αγορά παραμένει στην 1 ώρα ανά αντικείμενο. Η συνολική αξία του κάθε αντικείμενου τώρα έχει γίνει $11/12 = 0,92$ ώρες αντί της 1 ώρας με το προηγούμενο σύστημα. Ο επιχειρηματίας εισπράττει συνολικά από την πώληση $12 \times 1 = 12$ ώρες αξίας. Το κέρδος του τώρα είναι $12-3-5 = 4$ ώρες (αύξηση 33.3%). Η παραγωγικότητα εργασίας αυξήθηκε, από $10/8 = 1,25$, σε $12/8 = 1,5$ (αύξηση 20%). Ενώ το κόστος παραγωγής αυξήθηκε κατά $(3+5) / (2+5) = 14,3\%$, η παραγωγικότητα εργασίας αυξήθηκε κατά 20%. Μέχρι να αντιδράσει ο ανταγωνισμός, ο «καινοτόμος» επιχειρηματίας καρπούται τα οφέλη. Το αντίστροφο της παραγωγικότητας εργασίας εκφράζει την ενσωματωμένη ζωντανή εργασία (αξία) ανά μονάδα προϊόντος. Στο παράδειγμά μας, το μέγεθος αυτό πριν - μετά την αύξηση του σταθερού κεφαλαίου (εκμηχάνιση) ήταν $8/10 = 0,8$ και $8/12 = 0,67$ αντίστοιχα. Η ενσωματωμένη ζωντανή εργασία ανά μονάδα προϊόντος μειώθηκε κατά 16,3%. Ο παραγωγός παράγει «φθηνότερα».

Η ΟΡΓΑΝΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Είδαμε στα προηγούμενα, ότι το κεφάλαιο (επένδυση) απαρτίζεται από δυο τμήματα: Το σταθερό κεφάλαιο, που συμβολίστηκε C και το μεταβλητό κεφάλαιο, που συμβολίστηκε V. Το σταθερό κεφάλαιο μεταβιβάζει αυτούσια και αμετάβλητη την αξία του στις παραγόμενες αξίες χρήσης (είτε άμεσα είτε προοδευτικά), ενώ το μεταβλητό κεφάλαιο έχει τη μοναδικότητα να δημιουργεί την υπεραξία, δηλαδή να πληθωρίζει την αξία που πληρώνει ο ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής (καπιταλιστής) για τη χρήση της εργατικής δύναμης. Με άλλα λόγια, η πηγή του κέρδους είναι η εργασία. Ο λόγος των αξιών σταθερού προς μεταβλητό κεφάλαιο ονομάζεται οργανική σύνθεση του κεφαλαίου. Όσο μεγαλύτερη είναι η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου, τόσο αυξάνεται η παραγωγικότητα εργασίας, εφόσον το σταθερό κεφάλαιο ανταποκρίνεται στη σύγχρονη τεχνολογία και αξιοποιείται πλήρως. Εννοείται φυσικά, ότι η αύξηση της οργανικής σύνθεσης γίνεται προς τη κατεύθυνση της εφαρμογής αναγνωρισμένης τεχνολογίας του κλάδου που θα διευκολύνει (επιταχύνει) την παραγωγή. Εφ' όσον η αύξηση της οργανικής σύνθεσης συνοδεύεται με αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας και κατ' επέκταση και πιο πιθανά με αύξηση της κερδοφορίας (λόγω μείωσης του κόστους παραγωγής ανά μονάδα παραγωγής), είναι φυσικό στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής οι κεφαλαιούχοι να είναι σε συνεχή αναζήτηση / εφαρμογή αύξησης της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου. Η συνεχής αυτή τάση ονομάζεται συσσώρευση κεφαλαίου (capital accumulation). Στη συμβατική γλώσσα των οικονομικών, είναι γνωστή σαν «παραγωγικές επενδύσεις».